

Моральні риси особистості: чесноти і вади

Культура спілкування є однією із найбільш важливих форм зовнішнього прояву внутрішньої культури особистості. Моральні норми визначають зміст певних дій і вчинків, мотивів поведінки, а культура спілкування засвідчує як саме реалізуються моральні вимоги, яка манера і стиль поведінки людини як у повсякденному житті, так і в трудовій діяльності чи в товаристві друзів і колег. Зовнішня ввічливість і тактовність іноді може бути показовою - лише задля того, щоб справити на оточуючих добре враження, в той же час людина може в душі залишатись байдужою і черстою. Буває і навпаки, коли добра і милосердна людина виявляє свою чуйність і турботу без особливих манер і умовностей. Тому важлива не стільки форма і манери спілкування, скільки щира повага, шанобливість, які комуніканти виявляють не з метою виглядати привабливо, а тому, що їх душевні якості не дозволять по-іншому поводитись із оточуючими.

Етична оцінка людської діяльності впливає із єдності суб'єктивного і об'єктивного, духовного і практичного, взаємозалежності мотивів, дій і результатів. Добрі вчинки і добрі наміри безперечно характеризують високу моральну культуру особистості. Проте не можна судити про таку культуру на підставі одного, чи кількох вчинків. „Коли людина здійснює який-небудь моральний вчинок, - писав Ф.Гегель, - то це ще не робить її добродійною; добродійною вона стає лише тоді, коли такий спосіб поведінки є постійною рисою її характеру”. Спрямованість поведінки, постійна схильність чинити так, а не інакше, визначає сутність індивідуальної моральності.

Треба враховувати, що людське спілкування *багатофункціональне*, а тому у різних випадках одна і та сама особа може поводитись по-різному: тут на манеру спілкування впливають обставини, оточення, власне самопочуття, особливості комунікативної ситуації (по-різному може себе вести людина в радісних або трагічних випадках). Але ніколи моральна людина у спілкуванні не дозволяє собі вдаватися до агресії, зневаги, нетерпимості, брутальної лайки. Комунікативні навички людини формуються протягом усього життя в процесі виховання і самовиховання, коли усталеними стають певні манери, рухи, слова, а також спосіб ставлення до інших. В цьому контексті прийнято говорити про так звану „звичну поведінку”. В народі кажуть: „Посієш звичку, пожнеш характер” і додають: „Який характер, таке і життя”. Звички закріплюються в результаті багаторазового повторення певних дій, часто успадкованих, але здебільшого надбаних шляхом наслідування і систематичної праці над собою через навчання і виховання.

Моральна людина виховує в собі звичку шанобливого ставлення до оточуючих, дисциплінованості, організованості, порядності. Така людина ввічлива, тактовна, піклується про інших, вмє прощати і довіряти. Позитивне значення звички в тому, що вона не потребує попереднього осмислення, бо здійснюється вже механічно. Так. Ф.Бекон, вважав звички

всевладними над тілами душами людей, а тому підкреслював: „оскільки звичка є головним правителем людського життя, то і треба всі сили спрямувати на встановлення добрих звичаїв”. Звички стають міцними, якщо опираються на переконання, тобто глибоке розуміння того, що найменший відступ від моральності принижує гідність інших і не додає честі власній персоні. Але в певних ситуаціях суб’єкт поведінки може зраджувати своїм звичкам, коли опиняється перед складною проблемою морального вибору: людина не завжди може передбачити якісь негативні наслідки своїх, на перший погляд, правильних дій. І. Кант радив: „Розвивай свої душевні і тілесні сили так, щоб вони були придатні для будь-яких цілей, які можуть з’явитися, не знаючи при цьому, які з них коли-небудь стануть твоїми”. Важливо вміти творчо регулювати свої навички, аби не бути рабом власних звичок. Відступ від власних морально-етичних норм обов’язково викликає в моральній людині стан незадоволення собою, внутрішній неспокій, докори сумління і каяття. Протиріччя в процесах комунікації неминучі, вони постають знов і знов, а тому своєчасне конструктивне вирішення кожного протиріччя дозволяє утримувати міжособистісе спілкування на належному рівні.

До „золотих правил” спілкування відносяться:

- рівність,
- взаємоповага,
- доброзичливість,
- милосердя,
- толерантність,
- делікатність,
- неупередженість,
- вміння вислухати іншу людину, зрозуміти її,
- тактовність,
- довіра.

Аморальними ж рисами у процесі спілкування вважаються:

- егоїзм,
- користолюбство,
- нетактовність,
- помста,
- зрада,
- підступ,
- шантаж,
- неповага,
- грубість,
- брутальність,

- жорстокість.

Для повноцінного спілкування передовсім необхідне поєднання названих вище правил, але найпершим його гарантом виступає *ввічливість*, з приводу якої М.Сервантес, писав, що „нічого не коштує нам так дешево і не ціниться так дорого, як ввічливість”. Привітність і позитивна налаштованість одного до іншого забезпечують комфортний клімат спілкування, додають настрою, запобігають конфліктам. Зовнішнім виявом ввічливості є привітний вираз обличчя, зацікавлений погляд, прихильні жести, усмішка. Звичайно не завжди людина може перебувати у гарному настрої. Іноді обставини слугують підставою для смутку, роздратування, а це вимагає від іншого коректності і тактовності. Тактовність передбачає міру, якої треба дотримуватись у розмові. Коректна і тактовна людина здатна відчутти межу, за яку не можна виходити у взаємостосунках. Увага до іншого не повинна бути нав'язливою і нахабною, що корелюється такою рисою, як делікатність. Вона додає врівноваженості і стриманості, допомагає краще володіти собою, залишатись природнім у поведінці.

Повага передбачає шанобливе ставлення до партнера, а також засвідчує ступінь власної самоповаги, бо поважаючи себе людина не вдаватиметься до образ і приниження гідності іншого. Повага в етиці означає визнання ціннісного статусу іншого, а тому за своєю суттю має глибоко гуманістичне підґрунття. Повага не зводиться до якогось одиничного формального акту, а стосується цілісної моральної лінії поведінки людини, спрямованої на визнання честі і гідності іншої особи. Повага, як реалізація принципу гідності в процесі спілкування передбачає добротність і справедливість у ставленні до кожного не зважаючи на соціальний статус (навіть злочинці мають право на повагу і захист власної гідності в місцях відбування покарання). В сучасному суспільстві ми часто стаємо свідками неповаги до оточуючих, брутальних випадів дій „крутих” нестримних хамів, розлючених високопосадовців, приниження слабких, жінок, чи дітей, потурання елементарних людських прав з боку державних чиновників тощо. Людська гідність не дозволяє миритись з такою навалюю ганьби, а тому єдиним засобом опору стає самоповага. Адже з моральної точки зору в людини можуть відібрати лише те, із втратою чого вона вже згідна заздалегідь. Морально стійка людина ніколи не погодиться на приниження власної гідності, не дозволить себе ганьбити. Високий рівень самоповаги людини – це той бар'єр, який не зможе здолати нестримна брутальність і хамство.

Найціннішою рисою з-поміж інших в процесі спілкування моралісти визначають *толерантність*, яке походить від латинського слова *tolero* – „несу”, „терплю”. Ця чеснота базується на необхідності миритись з неминучими розбіжностями поглядів, орієнтацій, стилів життя. Толерантною називають людину, яка визнає за іншим право бути не таким як „Я”, по-іншому мислити і чинити, хоча сама займає непримиренно іншу позицію. Наприклад, в „Енциклопедії філософії” за редакцією П.Едвардса толерантність тлумачиться як „терпляча стриманість щодо того, що не подобається і не схвалюється... Вона передбачає існування того,

що вважається неприйнятним або злим”. Толерантність не вживається у відношенні до того, до чого ми ставимось приязно. Бо толерувати – значить миритися з тим, що засуджуємо. В сьогоднішніх не менш драматичних обставинах, у надзвичайно різноманітному і розбурханому світі толерантність стверджує право на несумісність, що дозволяє зберегти свободу і самобутність людей, як і певних соціальних груп, політичних сил, релігійних громад, чи культурних організацій.

Співчуття і милосердя належать до цінних етичних характеристик добропорядної людини. Ці чесноти особливо підносить християнська етика, побудована на принципі всепоглинаючої любові до ближнього. Якщо ми виявляємо шанобливе і поважне ставлення до іншого, а в душі залишаємось байдужими і черствими, то така повага є нічим іншим як фікція. Сенс спілкування не зводиться до виконання ритуалу шанобливості, а передбачає проникнення турботами і проблемами іншого. Співчуття і є таким екзистенційно-моральним імперативом, який звернений до внутрішніх переживань іншого суб’єкта. Співчуття, співпереживання, співстраждання чужі егоїстичним натурам, а чуже горе, невдачі приємні людям злим. „Співстраждання є найголовніший і, можливо, єдиний закон всього людства” - говорить головний герой роману Ф.Достоевського „Ідіот” князь Мишкін. Виявляти жаль і співчуття до інших, ділити з ними смуток і радість спроможні лише високі духовно особи. У книзі Еклезіаста сказано: „Серце мудрих – у домі жалоби” (Екл. 7, 4).

В практичному аспекті співчуття співвідноситься із **милосердям**, яке можна визначити як діяльне прагнення допомогти тому, хто має в тому потребу. Діяльну допомогу під впливом сердечного співпереживання варто відрізнити від простих людських актів милосердя, які становлять етичну цінність самі по собі. Як повага звернена до визнання ціннісного статусу іншого, так і милосердя полягає у діяльній допомозі іншому реалізувати свій життєвий сенс. Діяльно допомагати іншому у самореалізації, здійсненні своєї місії – в цьому зміст категорії милосердя. Якщо милосердя опирається на толерантність і повагу, то набуває дійсно високого духовного значення. Релігійна етика визначає для віруючого необхідність дотримування такої чесноти, як милосердя заради спасіння власної душі. Щире діяння милосердя аж ніяк не принижує, а навпаки підносить людину, що його виявляє. Наприклад, суспільство, яке потурає права знедолених, не виявляє діяльної турботи про немічних, інвалідів, нужденних, не можна вважати соціально справедливим: воно не є морально здоровим і містить ознаки деградації.

Любов, що є „формою усіх чеснот”, виступає в етиці єдиним засобом досягнення добродітності. Внутрішня здатність людської волі чинити добро і становить сутність любові; отже, любов – це перша і найважливіша моральна чеснота. На це вказують слова св. Августина, що любов є формою чеснот. Чеснота (грецькою *arête*, а латинською *virtus* означають витримку, мужність, схильність) вимагає зусиль задля досягнення якоїсь досконалості, а тому звернена до волі. У цьому сенсі варто розуміти різницю між моральною чеснотою і природними

здібностями. Адже люди від природи можуть бути більш доброзичливими, чуйними, мужніми, або боягузливими, лінивими, жадібними, тощо. Природні схильності вимагають певного виправлення або посилення в процесі навчання і виховання. Так, людина, по природі відважна, повинна уникати лихацтва, амбіційна – пихатості, сумлінна - зайвої педантичності. Зусиллями власної волі можна набути нових моральних якостей, навіть якщо людина не мала природних здібностей, які полегшують формування певної риси. Більш вартісною і глибшою стане лагідність того, хто мусив подолати вроджену запальність, ніж того, хто від природи спокійний і не схильний до агресії. Чеснота, як прямування до блага, передбачає любов, яка здатна розвинути в людині те, що зробить її більш духовною і гуманною. Суттю кожної любові є самопожертва – готовність віддати життя іншій особі, наприклад мати – дитині, друг – побратимові, коханий – коханій. Доброчесність – це вияв любові і природний її фундамент. Любов – це „зв’язок досконалості”, бо усі чесноти до неї ведуть.

Любов довго терпить, любов милосердствує, не задрить, любов не величається, не надимається,

*Не поводитья нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого,
Не радіє з неправди, але тішиться правдою,*

Усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить.

Ніколи любов не перестає!

Наведена цитата з послання ап. Павла звучить як гімн любові, а також розкриває зміст поняття доброчесності як втілення дієвої любові. Адже любов без діла є мертвою. Звичайно, не всяке спілкування надихається любов’ю, проте погане таке спілкування, яке не прагне цього, не орієнтується на ідеал любові, навіть у віддаленій перспективі. Якщо любов є наріжним каменем спілкування, то це поглиблює рівень довіри, відкритості, порозуміння партнерів. Своєю чергою, любов сама по собі постає як досконалий тип спілкування, в якому його смислові, екзистенційні й моральні аспекти розкриваються у своїй найбільш адекватній формі.

Антагоністичною протилежністю моральних чеснот є вади, які трактуються як постійна схильність і здатність волі здійснювати зло. Щоправда зла заради зла людина зазвичай не прагне. Іноді ми чинимо зло, бажаючи блага. Здебільшого зло - це помилки, які здійснюються тоді, коли добро бачать там, де його нема. Тоді мова йде не так про зло, як про хибну дію, невдалий вчинок. Тоді чим відрізняється моральна вада від помилки? Моральне зло здійснюється тоді, коли людина знає, що благо, котре вона вибирає, їй не належить, наприклад, злодій грабує банк заради грошей, чи вбивця вбиває когось, аби заволодіти майном жертви. Моральна вада, як і чеснота, є постійним навиком або згубною звичкою, що полягає у свідомій готовності вибору такого блага, яке людина вибирати не повинна; при тому вона вже навіть не відчуває докорів сумління. Вада дезорієнтує особистість і врешті-решт губить її. Тимчасова вада підпорядковує людську волю певному благу, котре заступає усі інші.

Так, вино, випите в міру, веселить людину, підносить настрій, але алкоголь обертає це благо в тяжке зло для оточуючих і гине сам. Всезагальна бездіяльність щодо боротьби з алкоголізмом лише сприяє переростанню його у велике суспільне зло. Сьогодні в Україні проблема алкоголізму набуває катастрофічних масштабів. Це вже стає загальнонаціональною вадою. Паління цигарок диктується потребою заспокоїти нерви, але курець насправді поневолює себе, піддаючись шкідливій звичці, що лише посилює нервовість.

Вади здебільшого породжені непоміркованістю і нестримністю, наприклад в їжі і питті. Хто досягнув значних успіхів у духовній сфері, став популярним, високоосвіченим може піддатись такій ваді як гордість і пихатість. Гордість як вада полягає в ілюзорному почутті власної вищості над іншими. Не одного політика вразила ця вада, що підтверджує істинність вислову Є.Леца, що „дотик трону змінює людину”. До найпоширеніших вад належить заздрість, яку з гордістю об'єднує той самий фальшивий критерій власної вищості, не вміння розпізнати тих істинних благ, які возвеличують людину, підносять її матеріальний статок або соціальний статус. Те, що підживлює гордість однієї особи, ставши предметом заздрощів ближнього, посуті „з'їдає” його. Заздрість у крайніх формах веде до бажання позбавити інших тих благ, якими не володіє сам заздрісник.

Поширеною людською вадою є гнів, який буває виправданим як реакція на зло. Але гнів як вада ґрунтується на тому, що людина піддається цьому почуттю, коли не досягає омріяного блага, не може подолати ті перешкоди, які виникають на шляху його реалізації. Отже, гнів не усуває, а лише примножує зло. Гнів є проявом не стільки сили, скільки слабкості людини. Хоча у гніві людина є страшною. Адже стриматись значно важче, а роздратованість і гнів виникають легко. Про вади варто говорити, аби краще зрозуміти їх природу з тим, щоб виправляти, а не примножувати. Вада, як і кожне зло, виступає в оболонці блага, тому краще усвідомити притягальну силу добра. Чим краще розумієш благо, тим більше тьмяніє привабливість зла.

В міжособистісних стосунках розуміння природи зла і різних людських вад відіграє особливу роль. Приязні взаємовідносини можливі лише за умови високої моральної культури кожного. Вони опираються на такі визначальні правила: не зазіхати на інтереси іншого і не виявляти байдужість до партнера, критично ставитись до себе і помічати не стільки чужі вади, як свої власні недоліки, удосконалювати свою особисту культуру, оволодівати нормами і правилами моральної поведінки, заснованої на доброзичливості, ввічливості, принциповості і терпимості до оточуючих.

У цьому контексті особливо варто наголосити на значенні такої чесноти, як **поміркованість**, яку ще називають кардинальною, бо пов'язана вона із необхідністю приборкання основних природних інстинктів (страху смерті, статевого потягу, пожадливості). Поміркованість є чеснотою міри і основне її завдання зводиться до опанування почуттям жадання. Аристотель, зокрема, надає їй визначального значення, бо усяка чеснота становить

„золоту середину” між двома крайнощами – нестачею і надміром. Наприклад, чесноті відваги протистоїть боягузтво, як брак сміливості, але її надмір породжує таку негативну рису як бравада, котра штовхає відчайдушну людину до невиправданого ризику. Без виховання у собі чесноти поміркованості не можливо досягнути належного рівня моральності, так необхідного для ефективного спілкування.

Отже, людське спілкування має цілу низку умов і правил оптимального здійснення, проте саме воно безумовно спирається на важливі людські моральні характеристики; моральні чесноти та вади і впливають на процеси та якість спілкування, і виявляються та корегуються в останньому.